

Culturalisering van de politiek? Een dupliek

PAUL KALMA

Dick Houtman en Peter Achterberg draperen hun kritiek op mijn artikel 'Politiek als cultuurstrijd?' in het januari/februari-nummer van *s&D* (een hoofdstuk uit mijn boek *Makke schapen*) rond de tegenstelling tussen objectieve, empirisch gerichte wetenschappers (dat zijn zij) en hele en halve politici (zoals ik) die 'nostalgisch dromen' over een voorbijgevoerde werkelijkheid. Als de uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek niet met mijn vooroordelen overeenkomen, zo vatten ze mijn houding samen, 'dan moet dat (...) slecht onderzoek zijn'. 'Wie niet inziet dat de culturalisering van de politiek slechts een dwaling is, ziet het volgens Kalma gewoon verkeerd.' Waarna ze concluderen dat ik ronkende sociaal-democratische geloofsartikelen uitdraag, vergelijkbaar met die van een 'fundamentalistische christen'.

50 Nu kan krachtige taal in een polemiek geen kwaad, maar de auteurs schieten met zoveel nadruk op hun onpartijdigheid wel in eigen voet — in drie opzichten. In de eerste plaats mag je verwachten dat ze mijn kritiek op hun werk goed weergeven. Dat is helaas niet het geval. Het zou mij 'echt' of 'eigenlijk' (het lijken net citaten uit mijn boek) alleen maar gaan om het primaat van de economie. Met de opmerking dat ik 'hartstochtelijk graag (wil) blijven geloven dat de sociaaleconomische verhoudingen "echter", "belangrijker" en "fundamenteler" zijn dan

wat mensen zoals geloven, vinden of menen te weten', achten ze mijn standpunt voldoende samengevat.

Dat is een misleidende voorstelling van zaken. De opmars van culturele conflicten in de politiek, schrijf ik, 'is onmiskenbaar'. En het onderzoek van Houtman, Achterberg en Derks (*Farewell to the Leftist Working Class*, 2008) vormt een interessante poging om die ontwikkeling nader in kaart te brengen. Er blijkt, zo laten ze zien, nog altijd een verband te bestaan tussen de keuze voor een linkse partij en economische kenmerken als een laag inkomen en arbeidsonzekerheid. Maar dat verband wordt steeds meer overschaduwd door de (eveneens klassegebonden) tegenstelling binnen het electoraat tussen 'autoritaire' en 'libertaire' waardepatronen; tussen 'gesloten' en 'open' houdingen tegenover, bijvoorbeeld, immigratie en Europa. Een stuk zwakker vind ik het boek als het gaat om de verklaring van die ontwikkeling. En waarom zou deze, zoals de auteurs betogen, de politiek steeds meer gaan beheersen?

Daarmee beland ik bij de tweede reden waarom het tamboereren op hun empirisch gelijk riskant is. De studie toont, op basis van verkiezings- en attitudeonderzoek, de 'culturalisering' van de politiek in veel westerse landen aan, maar is speculatief als het om de duurzaamheid van die ontwikkeling gaat. Voortgaande secularisering en individualisering, aldus de auteurs, zal culturele vraagstukken van identiteit en gezag alleen maar belangrijker maken. Dat is geen empirisch bewijs. Bovendien heeft hun

Over de auteurs Paul Kalma was lid van de Tweede Kamer voor de PvdA van 2006 tot 2010 en is oud-directeur van de Wiardi Beckman Stichting

Noten zie pagina 53

eenzijdige voorkeur voor electoraal en attitude-onderzoek grote nadelen, zoals ook collega-wetenschappers signaleren.¹ Het suggereert dat nieuwe thema's in de politiek simpelweg de veranderde voorkeuren van kiezers weer spiegelen. Verschoven sociale en economische machtsverhoudingen, de invloed van nieuwe politieke actoren, ideologische ontwikkelingen; ze komen bij Houtman, Achterberg en Derks niet aan de orde.

En dan is er, ten slotte, de verontwaardiging van de auteurs over mijn kritiek op hun s&D-artikel uit 2009.² Hoe durf ik te schrijven dat hun bijdrage 'politiek getint' was? 'Wij behoren niet tot de categorie van intellectuele charlatans die wetenschap en politiek graag met elkaar vermengen (...)'. Maar wat betoogden ze? Dat het de PvdA in de huidige culturele polarisatie, 'kenmerkend (...) voor een post-christelijke politieke cultuur', grote moeite zal kosten om haar twee achterbannen, die van lager opgeleide 'arbeiders' en hoger opgeleide 'schoolmeesters', bij elkaar te houden. Zo dreigt de PvdA uiteen te

In een tijd van losgeslagen marktmacht en marktdenken is het nodig een nieuwe, brede kapitalismekritiek te formuleren

vallen 'en hebben zelfs de resterende brokstukken wellicht niet eens meer bestaansrecht'. Een interessante stelling, maar niet getoetst aan nader onderzoek (historisch, organisatorisch, programmatisch) van die partij en van de Nederlandse politieke context.³

HET MARXISME VOORBIJ?

Dick Pels gaat in zijn bijdrage, tot en met de titel, wat speelser te werk dan Achterberg en Houtman. En hij geeft in de inleiding van zijn contra-kritiek de invalshoek die ik in mijn boek kies, goed weer. Hoe is het in godsnaam mo-

gelijk dat de neoliberale politiek aan de macht is gebleven na de bijna-ineenstorting van het financiële kapitalisme? In Pels' woorden: '(w)aarom zijn we niet massaal in opstand gekomen tegen het grote graaien, de oneerlijke verdeling van de welvaarts-groei, de werk- en inkomensonzekerheid, de verschraling van de verzorgingsstaat en de verharding van de samenleving?'

Vervolgens geeft hij zelf een omschrijving van de verhouding tussen politiek, economie en cultuur die mij aanspreekt. Cultuur en economie zijn, meent hij, geen rivaliserende 'laatste instanties' waarbij de economie het primaat heeft. En: 'politiek is intrinsiek cultuur- en waardenstrijd; strijd om definities en de macht om die definities door te zetten'. Dat komt dicht in de buurt van wat ik zelf in *Makke Schapen* onder het kopje 'Het marxisme voorbij', schrijf over het belang van culturele en morele dimensies van politieke strijd. Pels onderkent dat ook door, instemmend, op de aandacht in mijn boek voor het 'meritocratisch inkomensspectakel' en de opmars van het biefstuksocialisme respectievelijk biefstukliberalisme te wijzen. Of zoals hij het samenvat: '(i)s het de cultuur van tevreden materialisme dat ons in makke schapen heeft veranderd?'

Dat belet hem echter niet om mij in de rest van zijn betoog als een platte marxist weg te zetten. Aanleiding is mijn uitspraak, vrij naar Bill Clinton: 'it's the onderbouw, stupid'. Daarmee duid ik de noodzaak aan om, in een tijd van losgeslagen marktmacht en marktdenken, een nieuwe, brede kapitalismekritiek te formuleren. Maar Pels gebruikt het citaat om van mij alsnog een socialistische hardliner te maken, die de culturele factor 'bagatelliseert' en die weer ouderwetse 'klassenpolitiek' zou willen bedrijven. En dat alles onder verwijzing naar ontwikkelingen die, zoals Pels wel weer eerlijk toegeeft, in mijn boek centraal staan (hij citeert me zelfs): de funeste invloed van de liberaal-meritocratische ideologie, de cultuur van hebzucht en eigenbelang, de mentaliteit van winner-takes-all en 'eigen schuld, dikke bult'. Aan zo'n kritiek kan ik geen touw vastknopen.

Vervolgens kleurt Pels mij ook programma-tisch als 'oud links' in. Ik zou bijvoorbeeld het ideaal van eigen regie en economische zelfstandigheid van zpp'ers als 'naïef en verhullend' afschilderen, terwijl ik ze juist 'in veel opzichten een bewijs van emancipatie' noem — zonder de aanzienlijke problemen (vooral bij een laag inkomen) onvermeld te laten.⁴ Minstens zo verrassend is zijn interpretatie van wat ik over Europa schrijf. Dat zou een 'toenadering' tot de sp inhouden. Maar de stelling die ik verdedig, luidt nu juist dat we aan 'meer' Europa niet ontkomen — en dat daarom een principiële debat over de vormgeving van de EU dringend gewenst is: verdere uniformering dan wel ruimte voor meerdere snelheden, bandbreedtes en andere keuzemogelijkheden. Eerder pleitte PvdA-lid Frans Timmermans voor zo'n grondslagende debat langs deze lijnen.⁵ Maar misschien heeft ook hij sp-sympathieën.

HOEZO SPLITS DE PVDA?

52 Pels komt er helaas niet aan toe om mijn kritiek in 'Politiek als cultuurstrijd?' op zijn se&d-artikel 'Splits de PvdA!'⁶ te beantwoorden. Ik vat die kritiek nog eens kort samen. Pels zet, in zijn streven naar het opdelen van links in een sociaal-progressief en een sociaal-conservatief blok, de programmatische verschillen tussen de betreffende partijen onevenredig zwaar aan. Zo zou de sp het 'vrijzinnige sociaaleconomische programma' dat hij schetst ('tegen de zelfverrijking en de graai-cultuur, voor een grotere inkomensgelijkheid, herwaardering van de publieke sector') zonder veel moeite onderschrijven. Dat wil allerminst zeggen dat forse verschillen van mening ter linkerzijde ontbreken. Maar is een organisatorische scheiding der geesten daarvoor de oplossing?

Het bijeenhouden van verschillende visies en belangen — in één partij of in een losser verband van partijen — kan ook een kracht zijn. Het helpt maatschappelijke tegenstellingen en verschillen (bijvoorbeeld tussen laag- en hooggeschoolden) 'uit te houden', dat wil zeggen: te bediscussieren, te verwerken en te matigen.

De vrijzinnige invalshoek kan bij zo'n linkse samenwerking niet gemist worden. Zoals Pels schrijft: het streven naar sociale bescherming is niet genoeg. Het gaat ook om 'opvoeding tot democratische onzekerheid die de eigen cultuur en identiteit kan relativeren'. Maar omgekeerd heeft zijn partij ook zelf baat bij een breder links verband, waarin bijvoorbeeld, naast de waarde van het internationalisme, ook de hoge prijs aan de orde komt die werkenden voor een door-geschote economische globalisering betalen.

Aan 'meer' Europa ontkomen we niet en daarom is een principiële debat over de vormgeving van de EU dringend gewenst

Pels, zo valt uit zijn bijdrage op te maken, is in zo'n gedachteuitwisseling ter linkerzijde eigenlijk niet meer geïnteresseerd. Een treffend voorbeeld: hij haalt Emile Roemer aan die op de vraag 'Voelt u zich Europeaan of Nederlander?' antwoordde: 'Nederlander natuurlijk! Net als al die andere mensen in de Kalverstraat.' Dat is een uitspraak waar je inderdaad ongerust van wordt. Maar wie spreekt er de sp-leider publiekelijk en rechtstreeks op aan? Mijn oud-wbs-collega René Cuperus, door Pels ook betiteld al een soort sp-meeloper, die Roemer in zijn column in *de Volkskrant* overtuigend kritiseerde,⁷ terwijl Pels op de tribune zit en zichzelf beklagt over sp-ers en 'traditionele' sociaal-democraten, afkerig van Europa en (ik citeer zijn 'Splits de PvdA'-artikel) op pad voor 'maatschappelijk teleurgestelden' en voor 'een naar rechts afgebogen onderklasse'.

De conclusie van 'Politiek als cultuurstrijd?', stel ik zonder heel veel vreugde vast, blijft met dat alles overeind staan. 'Wie links', schreef ik, 'wil opsplitsen in een progressief en een conservatief blok, maakt een ernstige politieke vergissing. Die legitimeert de hoogmoed van

hoogopgeleiden die zich in de voorhoede der geschiedenis wanen — en sociaalconservatieven hooguit nuttig vinden om nog wat populistische kiezers op te vangen. Die zichzelf als belichaming van het “nieuwe politieke midden”, al rijk

rekenen, op basis van luchthartig verondersteld electoraal succes.’

En toen was het bezuinigingsakkoord van VVD, CDA, ChristenUnie, D66 en GroenLinks nog niet eens gesloten.

Noten

- 1 Vgl. M. Oudenampsen, ‘De politiek van populisme onderzoek. Een kritiek op “Diplomademocratie” en de verklaring van populisme uit kiezersgedrag’, in: *Tijdschrift voor Sociologie*, 2012 aflevering 1. Hij verwijt Houtman, Achterberg en Derks dat ze, net als Mark Bovens en Anchrit Wille in hun studie *Diplomademocratie*, veel te weinig aandacht besteden aan ‘politieke gebeurtenissen en de agenderende rol van politiek en opinievormers’.
- 2 Houtman, Dick en Achterberg, Peter, ‘Arbeiders en schoolmeesters. Een huwelijk in crisis’, in: *SeD* 2009/6, pp. 22-27.
- 3 Houtman en Achterberg schrijven dat ik hen verwijt in *SeD* ‘politiek onverstandige’ conclusies te trekken. Maar dat is niet het geval. ‘Politiek onverstandig’ noem ik alleen het pleidooi van Pels om de PvdA, net als links in zijn geheel, in een ‘sociaal-progressief’ en een sociaal-conservatief’ op te splitsen.
- 4 De uitdrukking ‘naief en verhullend ideaal’ valt wel in mijn boek, maar niet om het wereldbeeld van zpp’ers te kwalificeren. Ik gebruik deze in een kritiek op het rapport van de commissie-Bakker, die wel erg hoog opgeeft van hypermobilele werknemers die voortdurend in hun eigen employability investeren.
- 5 Vgl. bijvoorbeeld F. Timmermans, ‘Eurosceptis staat oplos-sing voor eurocrisis in de weg’, in: *NRC Handelsblad*, 19 september 2011.
- 6 Pels, Dick, ‘Splits de PvdA’, in: *SeD* 2009/6, pp. 29-34.
- 7 *De Volkskrant*, 9 januari 2012.